

DOKTORI ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

Himfy József

**A kanti elveken alapuló világköztársaságról
különös tekintettel
a globális osztó igazságosság problémáira**

DE Bölcsészettudományi Kar
2006

I. Célkitűzés, a téma körülhatárolása:

1. 1. Pár szó a dolgozat előzményeiről:

Jelen értekezés ama problematikának, egy világméretű jog-és békerendszer, végső soron egy világállam szükségességének továbbgondolása, mely már egyetemi szakdolgozatomban is foglalkoztatott. Ilyenformán a dolgozat szakdolgozatom folytatásának tekinthető. Akkori és későbbi témavezetőm, Endreffy Zoltán hívta fel figyelmemet erre a témára, valamint Carl Friedrich von Weizsäcker fizikus, filozófus, politikai gondolkodó és közéleti személyiség munkásságára, akinek Kant inspirálta Weltinnenpolitik (az egész világra kiterjedő belpolitika) fogalma ennek a dolgozatnak is kiindulópontját képezi; jóllehet, Weizsäcker professzor gondolatait itt már nem tárgyaljuk behatóbban. Érdekes egybeesés, hogy dolgozatom írásának idején úgy a nemzetközi politikai publicisztikában (a tekintélyes napi- és hetilapokban), mint a komoly szakfilozófiai értekezések terén is hirtelen komoly érdeklődés nyilvánult meg a nemzetközi viszonyok politikai filozófiája, az erőteljesebb integráció, ezen belül pedig kimondottan a világállamiság gondolata iránt. Döntő okként alighanem a felgyorsuló globalizáció és az általa létrehozott demokratikus deficit játszhatott közre mindebben. Számos komoly filozófiai munka született (nem csupán az utóbbi időben, hanem már az elmúlt évtizedekben is), melyek e demokratikus deficit megszüntetését egy, mintegy a jogi állapotot és a demokratikus átalakulást betetőzve, egy világállam, természetesen világköztársaság létrehozásában, a nemzetközi szféra teljes eljogiasításában látják.

1. b. Dolgozatom *célkitűzése* ezért, hogy szóhoz juttatva ama szerzőket, akik a politikai igazságosság általam helyesnek tartott – alapvetően kantiánus elvekkel jellemezhető - felfogását vallják és egy világköztársaság mellett érvelnek, miként Umberto Eco mondaná, jó *kompiláció* formájában, ám lehetőleg mégis sajátos, rám jellemző nézőpontból és összeállításban mutassam be az elmúlt bő évtized témába vágó vitáinak legfontosabb belátásait. Dolgozatom érdemének tartom, hogy e vitákat, érvrendszerüket az elsők között kísérlem meg bemutatni magyar nyelven, ezen túlmenően pedig az emberi jogi, a kultúrák közötti párbeszéd, a terrorizmus és a morálteológia valamint a liberális demokráciák normatív és erkölcsi alapjaira vonatkozó viták egy részét is igyekeztem recipiálni. A dolgozatnak mintegy melléktermékeként írtam a témába vágó recenziót, számos enciklopédia-szócikket a plurális társadalmak normatív filozófiai kérdéseivel kapcsolatban (a kutatócsoportban való részvétel és a doktori értekezés írása termékenyítőleg hatott egymásra), továbbá számos szakfordítást is készítettem: egyebek között az emberi jogok, a politikai filozófia, a nemzetközi igazságosság tárgykörében (lásd az értekezést záró irodalomjegyzéket, valamint publikációim listáját).

2. Téziseim

(További) módszertani megjegyzések: Már egyetemi szakdolgozatom írásakor felmerült bennem tehát az igény, hogy a kordiagnózisokon az egyébként helyes célkitűzéseken túlmenően alaposabban szemügyre vegyem a világköztársaság eszméjével kapcsolatos normatív jogelméleti, politika és erkölcsfilozófiai problémákat, nem utolsósorban a kantiánus alapvetéssel kezdve a dolgot. Maga Kant mégis viszonylag ritkán jut szóhoz. Inkább olyan szerzők eredményeire helyezem a hangsúlyt, akik maguk is képesek voltak filozófiájukban néhány markáns, jól ismert kanti követelménynek eleget téve újrafogalmazni a kanti követelményeket és alapelveket: így a jog és az erkölcs különválasztásának, a közjogi igények minden egyes érintettel szembeni igazolásának, az ész közügyekben való nyilvános használatának, a demokratikus öntörvényadásnak (autonómia) szem előtt tartásával. A *Jogtanban* zseniális tömörséggel megfogalmazott meghatározás: „A jog ... azon

feltételek összessége, amelyek között az egyik ember önkénye a szabadság általános törvénye szerint egyeztethető össze a másik emberével” (Jogtan, §. B. Mi a jog) irányadó az általunk figyelembe vett újrafogalmazási kísérletek szempontjából is.

I. Fejezet:

- A dolgozat első fejezetében az emberi jogok kérdéskörét járjuk körül. A Kant által az egyetlen veleszületett emberi jognak nevezett szabadság érvényesülési lehetőségeit vizsgáljuk modern feltételek között. Súlyt helyezünk ama körülményre, hogy az egyén cselekvési szabadságának (conditions of agency) a modernitás sajátos, folyvást változó és újabb kihívásokat hordozó feltételei között kell érvényre jutnia. Ezért is mondja találón Otfried Höffe, a kanti intenciók nézetünk szerint legalaposabb újrafogalmazója, hogy az emberi jogok a modern kor ellenpontjainak, az összhangzattanból kölcsönzött szakkifejezéssel élve, kontrapunktjainak tekinthetők. A fejezetben igyekszünk utánajárni ama kérdésnek is, hogy melyek azok a legalapvetőbb emberi jogok, melyek az összes többinek fundamentumát képezik és a cselekvési szabadság elengedhetetlen feltételeit alkotják. Arra a következtetésre jutunk, hogy a valóban alapvető emberi jogok, minden legitim jogrend feltételei gyanánt, kultúraköziek és partikuláris etoszoktól függetlenek, illetéknéppen csupán arra korlátozódnak, amivel a cselekvő egyének egymásnak feltétlenül tartoznak. A szerződéselmélet kanti kiindulópontját véve alapul, ama belátásra jutunk, hogy az emberi jogok maradéktalan érvényre juttatásához a jogi szerződésnek (normatív értelemben) valamennyi ember között létre kell jönnie: vagyis fel kell számolni azt a maradvány-természeti állapotot, amely az egyes államok (jogrendek) között ma még fennáll. Természetesen az emberi jogokat minden esetben pozitív joggá kell alakítani, ami megenged bizonyos eltéréseket, de a jogviták végső eldöntéséhez szükség van egy olyan – szubszidiáris, kiegészítő – világállamra: világköztársaságra, mely kimondja az utolsó szót. A kantiánus államfelfogásnak szerves része a legitim kényszer gyakorlására irányuló felhatalmazás, amely a vitás esetekben szankciókat is képes érvényre juttatni.

- A politikai akaratképzés normatív alapjai körüli vitákkal kapcsolatban amellet próbálunk érvelni, hogy a politikai igazságosság, az emberi együttélés jogi

normáinak tisztázása nem feltétlenül és nem elsősorban csakis interszjektív módon, vagyis együttes tanácskozással és minden konkrét érintett valós és aktuális részvételével történhetik, hanem a filozófus vagy a szakember is elvégezheti azt, mintegy kvázi észjogi módon. A Kantot oly gyakran érő szemrehányások az üres formalizmusról és az életidegenségről szintén cáfolatukra találnak: az életvilág mozzanatai mintegy pragmatikus elrendezésben mindenkor helyet kapnak az univerzalizálható maximákban is. Kant-értelmezéseinknél Höffe, Horn és Kersting rekonstrukcióira támaszkodunk, akik a kanti Jogtan sokszor valóban rekonstrukcióra szoruló premisszáit világosan és koherensen bontották ki.

- A fejezetet egy Michael Sandel személy-fogalmát tárgyaló rész zárja. E a személyfogalomból megalkotója oly következtetéseket kívánna levonni, melyek megkérdőjelezhetnék a liberális pártatlanság és az univerzális igazságosság-felfogás premisszáit. Szerzőjük Kant „személyfogalmával” kívánja szembeszegezni e saját személy-értelmezését. Rainer Forst elemzéseire támaszkodva kimutatjuk, hogy e sandeli személyfogalom, végkövetkeztetéseivel együtt, a kanti filozófia (gyakorlati ész, autonómiafogalom) és annak rawls-i újrafogalmazása félreértésen alapul. Ugyanakkor az efféle „közösségi beágyazottságra” hivatkozó elméletek nem tudnak számot vetni az eltérő szerepelvárásokból fakadó perspektívaváltásokkal sem: hogyan döntöm el, mikor melyik elkötelezettségem szól belőlem mintegy közvetlenül, pártatlan reflexiót meg nem engedő módon? Ugyanez a helyzet például olyasvalaki esetében aki áttér az egyik vallásról egy másikra, amelyben pedig nem ilyen „konstitutív beágyazottsággal” szocializálódott.

A II. Fejezet

- abból a feltevésből indul ki, hogy a világbékét (a jog uralmát) csak egy világköztársaság tudja garantálni, és elsősorban kül- és világpolitikai aspektusokkal foglalkozik.

- Tudvalevőleg itt bizonyos mértékig maga Kant ellen kell érvelnünk, aki több helyütt is hangot adott annak a nézetének, hogy a világméretű jog- és békerendszernek csupán egy laza és önkéntes békeszövetségre kell korlátozódnia. Mivel azonban, egyrészt, a kanti jogfilozófia konzekvens betetőzése egy

világköztársaság, másrészt az egyénközpontú, kozmopolita kontraktualizmus is egy végső instanciaként értett világköztársaság irányába mutat, ezért itt Kant ellenében mégis egy föderalizált világköztársaság mellett érvelünk.

- Ugyanakkor itt és a következő részben fontolóra vesszük azon államelméleti opciót is, amelyet államelméleti globalizmusnak, kontraktualista szingularizmusnak nevezhetünk, és amely (normatív konstrukció gyanánt) közvetlenül az egyének között kötött jogi szerződésből indul ki, nem pedig azon kétlépcsős modellből, amely a fennálló jogrendeket változatlanul érvényben hagyja és egy föderális-szubszidiáris világállammal pusztán kiegészíti. E nézet szerint ahhoz, hogy valóban minden egyes egyén előtt igazolható legyen és mindenki érdekeit egyformán tekintetbe vegyék, az eredeti szerződésnek mint konstrukciónak egyetlen globális, legitimációs-normatív értelemben vett szerződéselméleti aktusként való felfogására van szükség.

- Ezt követően a világköztársasággal szemben felhozott kanti aggályok (despotizmus, kormányozhatatlanság) eloszlatását kíséreljük meg, egyrészt megmutatva, hogy a kormányozhatatlanság vádja megfelelő közbülső (kontinentális, szubkontinentális, etc. politikai egységek) közbeiktatásával elkerülhető, másrészt, hogy Kant szuverenitás-felfogása bizonyos értelemben túlságosan is a hobbesi állam-abszolutizmus foglya maradt. Utalunk rá, hogy Kant életművében még csak nem is teljesen egyértelmű a világköztársaság általunk előnyben részesített opciójának elvetése.

- Részben történeti perspektívába helyezve vizsgáljuk meg a humanitárius intervenció kérdéskörét. Itt emberi jogi alapon ismét a korlátlan szuverenitás ellen érvelünk. Ugyanakkor törekszünk olyan garanciák felvázolására, melyek elejét vehetnék a humanitárius intervenció intézményével való imperialista visszaéléseknek. Az intervenció fogalom finomodását és elmélyülését is figyelemmel kísérjük, miközben folyvást igyekszünk hangsúlyozni, hogy az intervenció fogalmát széles értelemben gondoljuk el (politikai-gazdasági eszközöktől egészen a végső eszközökig). Folyvást hangsúlyozzuk, hogy efféle beavatkozások az államközösség egyetértéséből és az ENSZ égisze alatt nyerhet csak valódi jogi legitimációt, ami természetesen maga után vonja, hogy az ENSZ reformjára is szánjunk néhány gondolatot, miként lehetne e szervezet reprezentatív, valóban univerzális és

univerzalista, miként szerezhette valóban érvényt a pártatlanság követelményének. Ugyanez vonatkozik a terror elleni harc körüli vitákra.

- Elhelyezzük a terrorizmus fogalmát és jelenségét az emberi jogok általunk körülhatárolt fogalmi mezejében. Utalunk olyan komikus és téves megközelítésekre, melyek sem a világpolgárok közösségének érdekeit nem fejezhetik ki, sem a jelenség felszámolására nem alkalmasak. Czempiel neves politológus és Zanetti neves svájci politikai filozófus az általános diskusszióból messze kimagasló értelmezéseit alapul véve rámutatunk, hogy noha a terrorizmus mint „intézmény” és érdekérvényesítő magatartás elfogadhatatlan és embertelen (az emberi jogok legsúlyosabb megsértése, midőn ártatlan embereket vesz célba) mégis mint jelenség és mint amolyan lakmusz, indirekt módon olyan fájdalmas gócokra hívja fel figyelmünket (esetleges tömegtámogatottsága, a reá adott reakciók révén), melyeket értelmes, előrelátó és bölcs módszerekkel kell kezelni. E gócok és feszültségek háttérében igazságtalanságok és jogsértések is rejtőzhetnek. E tekintetben tehát a prevenció és a megfontolt, a világtársadalom létező intézményeire építő és nem a hatalom és a nemzeti önérvényesítés eszközeit választó politikára van szükség. E kérdéskör szorosan összefügg a harmadik fejezetben tárgyalt problémákkal, ahol igyekszünk rámutatni, hogy az elosztási gondok mögött többnyire a politikai igazságosság terén megmutatkozó deficitek állnak.

- Nyomatékosan le kell szögeznünk, hogy a világköztársaság eszméje pártatlan, demokratikus önkormányzást foglal magában, és semmiképp sem amaz arcatlanság malmára hajtja a vizet, hogy bármelyik partikuláris hatalom netán a gyám és csendőr szerepére ragadtassa magát. Mindezt mint az eddigiekből értelemszerűen következő normatív elvet és célkitűzést világosan ki kell mondanunk, függetlenül tehát mindattól, ami a világpolitikában történik (ahol egyaránt jelen vannak minket igazoló és elbizonytalanító tendenciák, (hogy ne mondjuk, visszaesések).

A III. Fejezet

- A globális osztó igazságosság kérdéskörével foglalkozó harmadik részben abból a kozmopolita, morális-kognitivistá előfeltevésből indulunk ki, hogy az

elosztás igazságossága is emberi jogi megalapozásra tarthat számot. Szemben Otfried Höffe állításával, amely szerint a kantianus jogfilozófiában a szükségletek általában nem válnak jogi szempontból jelentőssé (*rechtserheblich wird*), egy esetben- úgy véljük, kivételt tehetünk, mégpedig, amennyiben nem partikuláris, hanem egyetemes szükségletekről van szó, melyek oly fundamentális jelentőségűek, hogy maguk is a cselekvési szabadság (*conditions of agency*) nélkülözhetetlen alapját képezik. Ilyenek a természeti javak, melyek – így hangzik a kulcsfontosságú tulajdonelméleti alapfeltevés - eredetileg az emberiség köztulajdonát (*Gemeineigentum*) képezik. Kantianus alapon (a korábbi, mondhatni, közmegegyezéssel szemben) nagyonis lehet érvelni a gazdasági-szociális jogok mellett, miként azt, egymástól független stratégiával, Jean-Christophe Merle és Allen D. Rosen kimutatta. Jean-Christophe Merle (Merle: „Megalapozhatóak ...”) bizonyította be Kant *Jogtana* 52. C §.-a alapján, hogy a „*prima occupatio*” joga is csupán bizonyos korlátokkal érvényes, minthogy Kant szerint a jog eleve nem lenne lehetséges, ha nem volnának már bizonyos előzményei, melyeket a jogrend aztán törvényesít. Így a „*prima occupatio*” is érvényes jogalpnak számít. Szembekerül azonban minden olyan körülménnyel illetve feltétellel, melyek a jogrendet, magát a jogot, mint olyat, eleve lehetetlenné tennék. Ilyenkor Kant egy megengedő törvényhez (*lex permissiva*) folyamodik: az eredeti foglalat csakis erre alapozva tartja megengedhetőnek. A föld javainak (ésszel nem rendelkező „lényeinek” használatára ugyanis mindenkinek egyaránt joga van. Ha valakit meggátolnának szabad önkényének e tárgyakra való alkalmazásában, az jogellenes volna. Ha viszont senki sem vehetné használatban ezeket, úgy úrnélkülivé (*res nullius*) válnának, ami megintcsak jogellenes, hiszen mindenkinek joga van használatukhoz. Így azonban nem létezhetne sem jog, sem jogállapot, e dilemma feloldására van szükség a *prima occupatio* lehetővé tételére. Amennyiben bárki számára lehetetlenné válik, hogy érvényt szerezzen a föld használatára (a természeti javakra) való eredeti jogának, úgy azt bizonyos szociális jogok formájában kell számára kompenzálni, minthogy a természeti javak köztulajdona (*Gemeineigentum*) olyan tulajdonelméleti előfeltevés, melyben Kant is osztozik.

Allen Rosen pedig úgy érvel, hogy mivel a főhatalom, az általános akarat, nem érthető egyet azzal, nem tehetné maximájává, hogy önnön fenntartásának

semmilyen garanciáját ne adja, ezért aztán nem fog hozzájárulni olyan törvények elfogadásához, melyek adott esetben némelyeket (bárki lehet érintett!) a legmélyebb pácban hagyhatnak.

- A globális osztó igazságosság plauzibilitásának indoklása kapcsán utalunk a globális viszonyok, a világgazdaság kölcsönhatásaira, melyek alól immár senki a föld kerekén nem vonhatja ki magát. Azt, hogy ebből helytelen politikai igazságosság híján milyen visszasságok fakadnak, Thomas Pogge munkássága felidézésével próbáljuk illusztrálni. Tisztában vagyunk vele, hogy élesíteni kell Bowie-késeinket ahhoz, hogy e dzsungelban egészen világos utat törjünk és szakszerű vezetőkre is szükségünk volna. Mégis, filozófiai szempontból elmondhatunk annyit, hogy amennyiben korszakunkban (modern körülmények között) a világ minden térsége és lakója között jogi viszonylatok keletkeznek, ott a joguralom igazságos szavatolására is szükség van (pl. gazdasági, környezetvédelmi tekintetben). Úgy gondoljuk, ehhez elegendő bizonyító anyagot sikerül felhoznunk. Azt állítjuk, hogy ilyen értelemben igenis létezik „global basic structure”. Ez azonban legalábbis a világpiac keretfeltételeinek végiggondolását és megfelelő szavatolását vonná maga után, amire szintén kitérünk. Mi ennél azért tovább is megyünk.

- A cselekvési szabadság elengedhetetlen feltétele, hogy valaki dolgozni tudjon. Kantiánus terminológiával: szabad önkényét a dolgokra alkalmazni tudja. Munkát keresni kinek-kinek saját feladata. Végző soron minden egyes egyén saját feladata és ügye, hogy megküzdjön körülményeivel és megtalálja helyét az életben. Mindehhez azonban egy igazságos világban, liberális jogrendben igazságos alapfeltételeket, illetve keretfeltételeket kell szavatolni. Melyek ezek a feltételek, és miképp kell garantálni őket? Nos erről a politikai filozófusok körében parázs viták dúlnak. A magunk részéről a kanti, locke-i elvek korszerű újrafogalmazását tekintjük iránymutatónak e kérdés megválaszolása szempontjából.

-Másokkal együtt Hillel Steiner és Ulrich Steinworth a természeti javak, mint az emberiség köztulajdona feltételezésére építve tudtak kidolgozni (természetesen külön-külön) olyan tulajdonelméletet, s ehhez Steinworth olyan taxonómiát, mely egészen konkrét és beható javaslatokkal képes szolgálni. Kanttal kapcsolatban a

pártatlanság, az egyénközpontúság és a legitim kényszeren alapuló állam, Locke esetében pedig annak némileg korrigált tulajdonelmélete a kiindulási alap.

- Mivel a locke-i „proviso” még feltételezhette (legalábbis az akkori világszerte széles megműveletlen területekre való tekintettel), hogy mindenkinek ugyanannyi és éppolyan jó minőségű természeti javak maradnak hátra azzal, miután bárki elsajátított belőlük és munkájával megsokszorozta azokat, így az (eredetileg közös) természeti javak szűkössé válása őt még nemigen foglalkoztatta. Miekünk azonban számolnunk kell e ténnyel. Mint ahogyan számolnunk kell a munkavégzés automatizálásának, szerkezeti átalakulásának körülményeivel is, lásd például a tudásalapú társadalom fogalmát, amelyekből nyilvánvalóan olyan hátrányok is származhatnak, amelyekkel szemben az emberi jogoknak újabb kontrapunktokat kell állítaniuk. Továbbá olyan kihívások-követelmények (például az oktatásügy számára), melyekre úgy kell felkészülni és úgy kell nekik megfelelni, hogy az igazságosság elvei ne sérüljenek.

- Locke, Kant (és a liberális politikai gondolkodók) filozófiájának egyik kulcsfontosságú alapfeltevése, hogy az egyénnek munkavégzését valamilyen tárgyra kell tudnia alkalmazni. Nos, amennyiben komolyan vesszük a természeti javak köztulajdonának alapfeltevését, úgy megfelelő taxonómiával operacionalizálhatók a belőle fakadó konzekvenciák is. Mivel, természetesen, nem lehet mindenki számára mintegy kiutalni e javakat (önmagában túl sokat nem is érnének vele), ezért elsajátításuk, élvezetük, újratermelésük, pótlásuk és hozzáférhetőségük keretfeltételeit illetően kell igazságos és, kiindulópontunknak megfelelően, egyetemes alapelveket felállítanunk.

- Vegyük észre, hogy korunkban e javak kevert javakként vannak jelen: a rajtuk elvégzett munka, a kultúra megváltoztatta, átalakította, értékesebbé tette őket. Mindez (elsajátításuk mértékében) adózási konzekvenciákat jelent, egy improduktív szektor fenntartását vonja maga után azok számára, akik a produktív szektorból kimaradnak, az oktatásügy teljes hozzáférhetőségét a kevert javak elsajátításának érdekében, következményekkel jár az egészségügyre nézve és még egy igen fontos feladatot feltételez: a közjavak világszerte való védelmét, igazgatását és karbantartását. Mindezek megszervezése pedig szükségképp összehangolt,

világméretű intézményeket, igazságos megszervezése és a javakat illető jogviták igazságos, pártatlan eldöntése pedig egy világköztársaságot feltételez és tesz normatív szempontból szükségszerűvé.

A **IV. Zárszóban** a liberális, kozmopolita univerzalizmus egyik nagy tekintélyű ellenfelének álláspontjára kívántam rövid utalást tenni. Szándékom volt, hogy Schmitt-stúdiumaimról nagyobb terjedelemben adjak e helyütt számot; végül mégis csupán annyira futotta, hogy megpróbáljam biztosítani az olvasót meggyőződésem és a liberális filozófiák jóhiszeműségéről: minden tiszteletünk mellett is amellet teszünk hitet, hogy az emberek jogi és állami formában való együttélése elsősorban és mindenekelőtt a politikai igazságosság elvein nyugszik, helyesebben kell, hogy nyugodjék. Természetesen mindenfajta partikuláris életformának és meggyőződésnek helye van, amíg nem valamifajta antagonisztikus, mindenáron leküzdendő ellenségnek tételezi a másikat. Mindezt szeretném egyszer Carl Schmitt műveinek behatóbb elemzésével is megmutatni, hiszen nem légből kapottak neki szánt megjegyzéseim. Mindez azonban már egy másik dolgozat témája lesz.

Az értekezés tárgyából megjelent publikációim:

Recenzió: „Globalizáció és pluralizmus Otfried Höffe: Demokratie im Zeitalter der Globalisierung” in: *Mérleg*, 2002/2. 221-224. o.

Szakcikk: Himfy József: „Kanttal, Kant ellenében: A világköztársaság mint a világbéke garanciája” in: *Kellék*, (Kolozsvár-Szeged) 24. 2004. 111-123. o.

A dolgozathoz többé-kevésbé kapcsolódó enciklopédia-szócikkek és fordítások felsorolását lásd a publikációs jegyzékben és a dolgozat függelékében.